

Református Szemle

Az Erdélyi Református Egyházkerület
a Királyhágómelléki Református Egyházkerület
és az Evangélikus–Lutheránus Egyház
hivatalos lapja

Százhatodik évfolyam
2013. január–február

1

Református Szemle

Alapítás: 1907

Kéthavonta megjelenő teológiai tudományos folyóirat

Kiadja az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa

FŐSZERKESZTŐ

Dr. ADORJÁNI ZOLTÁN

email: adorjani@proteo.hu, tel.: 0744-989-052

FELELŐS SZERKESZTŐ

Dr. BUZOGÁNY DEZSŐ

email: buzogany@proteo.hu, tel.: 0744-254-208

MUNKATÁRSÁK

Dr. Balogh Csaba

Dr. Geréb Zsolt

Dr. Kolumbán Vilmos József

Dr. Kovács László Attila

Dr. Molnár János

Dr. Pásztori-Kupán István

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

THEOLOGIA BIBLICA

Dr. Herczeg Pál (Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara – HU)

Dr. Marjovszky Tibor (Debreceni Református Hittudományi Egyetem – HU)

THEOLOGIA PRACTICA

Dr. Fekete Károly (Debreceni Református Hittudományi Egyetem – HU)

Dr. Fekete Csaba (Debreceni Református Hittudományi Egyetem – HU)

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Dr. Szűcs Ferenc (Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara – HU)

Dr. Fazakas Sándor (Debreceni Református Hittudományi Egyetem – HU)

HISTORIA ECCLESIAE

Dr. Dienes Dénes (Sárospataki Református Hittudományi Akadémia – HU)

Dr. Ferenc Postma (Vrije Universiteit Amsterdam – NL)

ISSN 0254-4458

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 400079 Kolozsvár, Király utca (str. I. C. Brătianu) 51. sz.

Telefon: 0264-592-453

Bankszámla: BCR Cluj – RO66RNCB0106026604570001

Megrendelés: e-mail: iratterjesztes@reformatus.ro

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza

Készült az Erdélyi Református Egyházkerület Misztótfalusi Kis Miklós
Sajtóközpontjának nyomdájában

THEOLOGIA BIBLICA

Papp György: *Jézus és földi családja* 7

THEOLOGIA PRACTICA

Papp Zsolt: *Reinhold Niebuhr prédikációesszéi az Ige megértésének tükrében* 27

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Pásztori-Kupán István: *A Szent Korona és a magyar protestantizmus* 46

HISTORIA ECCLESIAE

Dienes Dénes: *Pataki Tóth István (1640/1641–1693. január 2.)*

Néhány adat életrajzához és teológiai álláspontjához 63

Tőkés István: *Erdélyből Karl Barthról. Karl Barth Erdélyről* 73

Fontes

Buzogány Dezső: *A Román Állambiztonsági Szolgálat jövőképe, avagy ember tervez, Isten végez. II.* 90

VARIA

Bibliopolium

Fata Márta: *Kovács Teofil: A német nyelv oktatása a Debreceni Református Kollégiumban (1769–1860)* 100

Kurta József Tibor: *Szabó Sándor – Mózes Huba: A Miskolc-Belvárosi Református Egyházkerület és felújított műemlék temploma* 102

Recensio

Balogh Béla: *Altarul Banatului 2011/10–12.* 103

Ökumenische Rundschau 1/2012. 105

Novum

Doktori címet szerzett Tóth Levente

Tóth Levente: Református egyház és nemesség Udvarhelyszéken (16–19. század) című doktori

értékelésének kiértékelései (Buzogány Dezső, Baráth Béla Levente, Szabadi István) 108

Tóth Levente: Református egyház és nemesség Udvarhelyszéken (16–19. század). Összefoglalás 118

THEOLOGIA BIBLICA

György Papp: <i>Jesus and His Earthly Family</i> <i>Jesus und seine irdische Familie</i> <i>Jésus et sa famille terrestre</i>	7
---	---

THEOLOGIA PRACTICA

Zsolt Papp: <i>Reinhold Niebuhr's Sermon-Essays in Light of Biblical Interpretation</i> <i>Predigtessays von Reinhold Niebuhr im Spiegel des Wortes gesehen</i> <i>Les essai-prédications de Reinhold Niebuhr dans le reflet de la compréhension de la parole</i>	27
---	----

THEOLOGIA SYSTEMATICA

István Pásztori-Kupán: <i>The Holy Crown and Hungarian Protestantism.</i> <i>Die Heilige Krone und der ungarische Protestantismus</i> <i>La Sainte Couronne et le protestantisme hongrois</i>	46
---	----

HISTORIA ECCLESIAE

Dénes Dienes: <i>István Pataki Tóth (1640/1641– 2 January 1693). Addenda to His Curriculum Vitae and Theological Position</i> <i>Pataki Tóth István (2. Januar 1640/1641–1693) Einige Angaben zu seiner Biographie und seinem theologischen Standpunkt</i> <i>István Pataki Tóth (1640/1641–1693. január 2.) Quelques données à sa biographie et son point de vue théologique</i>	63
István Tökés: <i>From Transylvania about Karl Barth. Karl Barth about Transylvania</i> <i>Aus Siebenbürgen über Karl Barth. Karl Barth über Siebenbürgen</i> <i>De Transylvanie sur Karl Barth. Karl Barth sur la Transylvanie</i>	73

Fontes

Dezső Buzogány: <i>The Perspectives of the Romanian Secret Police (Securitate) or Man Proposes God Disposes. II.</i> <i>Das Zukunftsbild des Rumänischen Staatssicherheitsdienstes, oder der Mensch denkt, Gott lenkt. II.</i> <i>L'image d'avenir du Département de la Sécurité de l'État roumaine, ou bien l'homme propose, Dieu dispose II.</i>	90
--	----

VARIA

Bibliopolium

Márta Fata: <i>Teofil Kovács: German Language Teaching in the Reformed College of Debrecen (1769–1860)</i> <i>Teofil Kovács: Unterricht der deutschen Sprache in dem Reformierten Kollegium zu Debrecen (1769–1860)</i> <i>Teofil Kovács: L'enseignement de la langue allemande au Collège Réformé de Debrecen (1769–1860)</i>	100
József Tibor Kurta: <i>Sándor Szabó – Huba Mózes: The Reformed Congregation of Miskolc-Centre and Its Renewed Historical Church Building</i> <i>Sándor Szabó – Huba Mózes: Die erneuerte Denkmalkirche der reformierten Gemeinde von Miskolc – Innenstadt</i> <i>Sándor Szabó – Huba Mózes: La Paroisse Réformée de Miskolc-Belváros et sa église monument historique rénovée</i>	102

Recensio

Béla Balogh: <i>Altarul Banatului 2011/10–12</i>	103
<i>Ökumenische Rundschau 1/2012</i>	105

Novum

The Admission of Levente Tóth to the degree of PhD

Dokortitel für Levente Tóth

La réception dans le grade de docteur de Levente Tóth

Assessment of Levente Tóth's Doctoral Thesis: Reformed Church and Nobility in Udvarhelyszék (16th–19th Centuries) (Dezső Buzogány, Béla Levente Baráth, István Szabadi)

Bewertung der Doktorarbeit von Levente Tóth: Reformierte Kirche und Adel in Udvarhelyszék (16.–19. Jh.)

(Dezső Buzogány, Béla Levente Baráth, István Szabadi)

Les appréciations de la thèse de doctorat de Levente Tóth intitulée: Église réformée et noblesse

au Siège d'Udvarhely (16e–19e siècle) (Dezső Buzogány, Béla Levente Baráth, István Szabadi) 108

Levente Tóth: Reformed Church and Nobility in Udvarhelyszék (16th–19th Centuries). Abstract

Reformierte Kirche und Adel in Udvarhelyszék (16.–19. Jh.). Zusammenfassung

Église réformée et noblesse au Siège d'Udvarhely (16e–19e siècle). Résumé 118

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Pásztori-Kupán István
Kolozsvár

A Szent Korona és a magyar protestantizmus

The Holy Crown and Hungarian Protestantism. Abstract

The present study is occasioned by the 35th anniversary of the return of the Hungarian Holy Crown to Budapest on 5 January 1978. It takes us through the main events and historical assertions concerning the role and function of the Holy Crown within the Hungarian kingdom both as a symbol of lordship over the land and the nation as well as a token of spiritual unity. Within this context, a special place is given to the presentation of the attitude of Hungarian Protestantism towards this important relic. This overview includes assertions from Hungarian Protestants like the poet Sebestyén Tinódi Lantos; István Bocskai and Gábor Bethlen, Princes of Transylvania; Péter Révay, a guardian of the Crown, who wrote the first book about it; the poets János Arany, Ferenc Kölcsey as well as Lajos György Prohászka, philosopher and educator.

Keywords: Hungarian Holy Crown, *ius resistendi*, István Bocskai's *Testament*, Bocskai's Turkish Crown, Péter Révay, Lajos György Prohászka.

Jelen írásunk apropóját a Magyar Szent Korona 1978. január 5-i hazahozatalának 35. évfordulója szolgáltatja. Ennek kedvéért lapunk rendszeres teológiai rovata kissé formabontó módon jelentkezik. Mindazonáltal az adott keretek között meg sem kísérelhetjük e nemzeti ereklyénkről az utóbbi időben megjelent művek számbavételét. Az elmúlt évtizedekben, különösen az 1990-es évek eleje óta egyre fokozottabb figyelem övezi a Korona sorsának, jelenkori történelmünkben betöltött, illetve betöltendő szerepének alakulását. A nyomtatásban megjelent alkotások mellett a fórumokon zajló eszmecserek, szópárbajok, sőt még a koronaellenes megnyilvánulások is jelzik: a Korona elválaszthatatlan a nemzet jelenétől, sorsa egybefonódik mindnyájunk sorsával. Ez az írás arra keresi a választ, hogy a Szent Korona milyen szerepet töltött, illetve tölt(het) be a magyar protestáns gondolkozásban.

Szent István *Intelmeinek* a Korona ad értelmet, keretet és célt. A bevezető gondolatok után, még az első atyai-királyi tanács előtt ezzel a feltételes mondatral találkozunk: „Ha a királyi koronát meg akarod becsülni.”¹ A „korona” szó

¹ Ld. Szent István király *Intelmei* Imre herceghez. In: Érszegi Géza (szerk.): *Árpád-kori legendák és Intelmek*. Kurcz Ágnes fordítása. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1983, 55.

szinte mindenik fejezetben megjelenik, így az elsőben és az utolsóban is, ahol üzenetértékű módon az egész tanítás záradékát és pecsétjét nyújtja:

„Mindez, amit fentebb érintettünk, alkotja a királyi koronát, nélkülük sem itt nem tud senki uralkodni, sem az örök uradalomba bejutni. Ámen.”²

A Korona különleges tulajdonságairól a magyar történelem bőséges példái-ból értesülünk: a Korona szent, egyedi, lecserélhetetlen, és csupán egyszer, a koronázáskor kell használni. E tulajdonságok Szent István emlékezetes felajánlása óta³ koronánknak egyedülálló jelleget kölcsönöznek az európai koronák között. Mivel egyszer használatos, nem lehet országló korona: az országló koronát ugyanis az uralkodónak minden országos fontosságú ügy intézése rendjén kötelező módon viselnie kell. Koronánk „szent” előneve pedig (*Sacra Corona*) éppen a latin „sacer, sacra, sacrum” értelmében „odaszenteltet”, „lefoglaltat” is jelent.⁴ A Szent Koronával megkoronázott személy így a nemzet „odaszenteltje”: beavatása tehát nemcsak jogi, hanem szakrális cselekmény is. A magyar jogrend szerint a Korona határozza meg az ország létét: akinek a birtokában van a Korona, az birtokolja az országot is. Ezért ragaszkodott a nemzet következetesen ahhoz, hogy a Koronát az országban őrizzék.⁵ Ehelyütt eltekintünk a vonatkozó irodalom részletes ismertetésétől.

Koronánk keletkezése és rendeltetése vonatkozásában megoszlanak a vélemények. Mindazonáltal tény, hogy a Szent Korona a magyar jogban nem egyszerű tárgynak tételeződik. Erről a *Magyar Törvénytár* világhálós változatának böngészése rendjén bárki meggyőződhet.⁶ Most csupán az egyik legismertebb magyar törvényre, II. András királyunk 1222-es *Aranybullájára* hivatkozunk, melynek 31. cikkelye az alattvalók köteleességét „a királyi koronának tartozó engedelmes szolgálatként” határozza meg.⁷ A Korona a forrása minden magyar jognak: az ország, a nemzet a Korona országa és nemzete – nem a királyé. Talán nem véletlen, hogy a Habsburg uralkodók éppen a fenti törvénycikk következő paragrafusát, a hitszegő uralkodóval szembeni ellenállás jogát (a híres *ius resistendit*) kívánták megvonni a magyar nemzettől. Az *Aranybulla* vonatkozó kitétele (az 1222. évi 31. törvénycikk 2. §-a) így hangzik:

„Hogyha pedig mi, vagy az utánunk következő királyok közül valaki ezen mi szerzésünknek ellene járna valaha, ez a levél adjon szabad hatalmat mind a püspököknek, mind más jobbágyuraknak és országunkbéli

² Ld. Szent István király *Intelmei* Imre herceghez. In: Érszegi Géza (szerk.): *Árpád-kori legendák és Intelmek*. Kurcz Ágnes fordítása. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1983, 61.

³ Ld. pl. Szent István legendája Hartvik püspöktől. In: *Árpád-kori legendák és Intelmek*, 48–49.

⁴ Vö. a latin *sacerdos* jelentésével: *áldozár, póp, az istenség szolgálatára rendelt személy*.

⁵ Ld. alább az 1622. évi 2. törvénycikk 16. §-át.

⁶ Ld. a *Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici)* internetes változatát: <http://www.1000ev.hu/> (megnyitva: 2013. febr. 28).

⁷ Ld. 1222. évi 31. törvénycikk, in: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=535> (megnyitva: 2013. febr. 28).

nemeseknek mindnyájan és egyen-egyen, jelenvalóknak és jövőbelieknek és az ő megmaradékoknak, hogy mind nekünk, mind az utánunk következő királyoknak minden hűtlenség szégyenvallása nélkül ellenállhassanak és ellentmondhassanak mind örökké.”⁸

A *ius resistendi* elleni Habsburg merénylet a 17. században kezdődik,⁹ és összefonódik a másik ősi magyar jognak – a szabad királyválasztásnak – a Habsburg uralkodóház örökösödési jogára való lecserélésével.¹⁰ A királyok koronázási hitlevelei már 1715-től az *Aranybulla* fenti záradékának elfogadása nélkül kötelezik az uralkodót a magyar alkotmány megtartására. Ez az eljárás – az 1687. évi 4. törvénycikk által nyújtott magyarázat ellenére – gyakorlatilag érvényteleníti magát a hitlevelet is, hiszen a záradék eltörlése a király és a nemzet *kölcsönös* lojalitását a nemzetnek a király iránti *feltétlen* lojalitásával silányítja. Ez világosan kitűnik a későbbi Habsburg-párti törvényértelmezésekből. A cél az, hogy a királyválasztási jogától is megfosztott nemzet az uralmat eleve megörökölő uralkodó ellen még hitszegés esetén se léphessen fel. Deák Ferenc 1865-ben többek közt éppen emiatt kénytelen szembeszállni Wenzel Lustkandl *Das Ungarisch-Österreichische Staatsrecht* (Bécs, 1863) című munkájának az ellenállási jog eltörlésére vonatkozó megállapításaival:

„Kétségtelenül az ország javára szolgált ezen jognak eltörlése, kivált miután azt sokan balul magyarázták s helytelenül alkalmazták. Ne higgye azonban L[ustkandl] úr, hogy az említett záradéknak eltörlése által a nemzet azon jogától is megfosztatott, hogy a végrehajtó hatalom körében történt törvénytörések ellen felszólalhasson.”¹¹

Az 1848-as szabadságharc leverése és a Bach-korszak után a *Húsvéti cikket* 1865 áprilisában megjelentető Deák Ferenc fenti kijelentése valóban bátor kiállítás volt. Tovább az adott viszonyok között nem is lehetett elmenni. A jog szempontjából azonban nem az a megoldás, hogy eltörlöm az egyébiránt nem alkotmányellenes törvényt. Ehelyett a törvény értelmezésére hivatott testület – az országgyűlés – határozatilag pontosítja a törvény értelmét, s így a félremagyarázások és helytelen alkalmazások elkerülhetők. Történelmileg (de nem jogilag) érthető okokból nem ez történt: így IV. Károlynak, az utolsó magyar ki-

⁸ Uo. A törvénycikk eredeti szövege így hangzik: „Quod si vero nos vel aliquis successorum nostrorum aliquo unquam tempore, huic dispositioni nostrae contraire voluerit, liberam habeant auctoritate praesentium, sine nota alicuius infidelitatis, tam Episcopi quam alii Jobagiones ac Nobiles regni universi et singuli, praesentes et futuri, posterique resistendi et contradicendi nobis et nostris successoribus in perpetuum facultatem.”

⁹ Ld. az 1687. évi 1. törvénycikket. Vö. 1687. évi 4. törvénycikk, in: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4362> (megnyitva: 2013. febr. 28).

¹⁰ Ld. az 1687. évi 2. törvénycikket, in: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4360> (megnyitva: 2013. febr. 28).

¹¹ Deák Ferenc: *Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Vencel munkájára: „Das Ungarisch-Österreichische Staatsrecht” a magyar közjog történelmének szempontjából.* Pfeifer Ferdinánd, Budapest 1865, 113. A helyesírást korunkhoz alkalmaztam (PKI).

rálának a világháború forгатagában kelt hitlevele is a „*discóult* II. András 1222. évi törvényének azon megszüntetett záradékaként” nevezi meg a *ius resistendit*.¹²

A Szent Korona jogán alapuló, a szakrális előd által hozott törvényt azonban nem lehet „csak úgy” megszüntetni. Olyan ez, mintha valamelyik pápának a hit dolgában elhangzott *ex cathedra* kijelentését – melyet „mellesleg” az egyetemes zsinat is jóváhagyott – valamelyik utóda egyszerűen semmisnek nyilvánítaná. Arról nem is beszélve, hogy az *Aranybulla* záradéka képezi a hitszegő uralkodókkal szembeni mindenkori magyar nemzeti ellenállás jogalapját. A *ius resistendit* alapszik minden nemzeti szabadságharcunk, így – a teljesség igénye nélkül – Bocskai István, Bethlen Gábor, I. Rákóczi György, II. Rákóczi Ferenc szabadságharcok, továbbá az 1848-as, sőt az 1956-os magyar szabadságharcok is. Ez még akkor is így van, ha a nemzet fogalmát a rendi gondolkodás szűkebben értelmezte, mint a polgári társadalom. Egyébiránt Bocskai István és Bethlen Gábor választott magyar királyok története világítja meg a Szent Korona és a magyar protestantizmus viszonyát is.

Bocskai István és a Magyar Szent Korona

Bocskai István szabadságharcának betetőzését az 1606-os bécsi béke jelentette, mely a rendi jogok visszaállítása mellett elismerte Bocskai erdélyi fejedelemségét, illetve az erdélyi vallásszabadságot. Bocskai lemondott az 1605. április 20-i szerencsi országgyűlés döntése nyomán őt megillető magyar királyi, illetve fejedelmi címről. Rudolf császárt nyugtalanította, hogy Bocskai a töröktől 1605 novemberében egy másik koronát kapott: így a bécsi béke 13. pontja értelmében Bocskai ezt a koronát pusztán ajándéknak tekinti, és nem magyar királyi jelvénynek. A református fejedelemnek a Magyar Szent Koronához való viszonyulását legékezebben a halála előtt röviddel magyar nyelven kiadott végrendelete tanúsítja:

„Isten megsegéttvén [...] engemet is először kegyelmesen nemzetimtől, kik hiteknek és régi szabadságoknak megkereséséért mellém támadtak volt, fejedelmévé választván; azután egész Erdélyországa is hasonló állapotra fakadván, melyben annak utána csakhamar a két hatalmas császár között az egyik, a török, meg is koronázott, a másik ezen fejedelemségben confirmálván, az imperiumi fejedelmek közibe vett.”¹³

¹² Ld. 1917. évi 3. törvénycikk, in: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7375> (megnyitva: 2013. febr. 28).

¹³ Ld. Bocskai István végrendelete. In: Makkai László – Cs. Szabó László (szerk.): *Erdély öröksége. Erdélyi emlékiratok Erdélyről*. (6 kötet.) Franklin Társulat, Budapest 1942, III. kötet: *Tűzpróba*, 116. Mivel a Makkai-féle kiadás Rummy Károly György 1816-ban kiadott gyengébb szövegváltozatát követi (ld. *Monumenta Hungarica*. II. kötet. Pest 1816, 315–338.), jelen írásunkban Katona István (*Historia critica regum Hungariae*. XXVIII. kötet. Buda 1794, 665–683.) megbízhatóbb szövegváltozatát közöljük, Szigethy Gábor átírásában. E kiadás (Szigethy Gábor: *Bocskai István testámentomi végrendelete*. Holnap Könyvkiadó, Budapest 2001) elektronikus szövegét ld. <http://franka-egom.ofm>.

Bocskai, aki tíz évvel korábban Gyurgyevónál fényes győzelmet aratott a török felett, 1605. november 11-én Rákosmezőn vehette át a számára készített török koronát.¹⁴ Ehhez a koronához azonban, mint látni fogjuk, semmiféle nemzeti gondolatot nem kapcsolt. A Szent Korona és a töröktől kapott korona közötti óriási különbség éppen Bocskai „testamentomi rendelkezésének” megfogalmazásából válik nyilvánvalóvá. A tulajdonképpeni testamentum a nemzet országhatárok feletti egységének gondolatával kezdődik:

„Ezeknek utána, mint nemzetemnek, hazámnak igaz jóakarója, fordítom elmémet a közönséges állapotnak elrendelésére és abból is az én tanácsomat, tetszésemet, igazán és jó lelkiismerettel meghagyom [és] megírom, szeretettel intvén mind az erdélyieket és magyarországi híveinket az egymás közt való szép egyezsége, atyafiúi szeretetre. Az erdélyieket, hogy Magyarországtól, ha más fejedelemség alatt lesznek is, el ne szakadjanak. A magyarországiakat, hogy az erdélyieket el ne taszítsák, tartsák ő atyafiainak és ő véreknek, tagjoknak.”¹⁵

A fenti passzust az utóbbi években – nem utolsósorban annak időszerűsége miatt – gyakorta idézik. A nemzet egységének gondolatát atyafiúi, testvéri szeretetként, vér szerinti rokonsággként, illetve az ugyanazon nemzettest tagjainak összetartozásaként értelmező fejedelem azonban mindezt a Magyar Szent Koronához kapcsolja. Ahhoz a Koronához, amely nem volt a birtokában, és soha nem került a fejére, de az ő számára a nemzeti egység egyetlen kifejezője. Ha a mai protestáns magyarok közül valaki a Szent Korona ország- és nemzetegyesítő eszméjét csupán elvont mesének vagy elburjándzott misztikának véli, kételyeire keresve sem találhat jobb feleletet a genfi reformációi emlékmű, illetve a Hősök Terének alakjai között egyaránt szereplő református fejedelem alábbi sorainál:

„Az egyezésnek pedig örökös megtartásában azt az utat látjuk: a fejedelemségek, szinte ha változnak is, mindenik helyen a szabad választás szerint, de a republikák is soha egymás ellen senki ingerlésből, izgatásból ne törekedjenek. Valameddig pedig a Magyar Korona ott fenn, nálunknál erősebb nemzetségnél, a németnél léssen, és a magyar királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fenntartani, mert nekik javokra, oltalmokra léssen. Ha pedig az Isten adná, hogy a Magyar Korona Magyarországon magyar kezébe kelne, egy koronás királyság alá, úgy az erdélyieket is intjük: hogy attól nemhogy elszakadnának, vagy abban ellentartanának, de sőt segítik tehetségek szerint, és egyenlő értelemről azon Korona alá, a régi

hu/irattar/irasok_gondolatok/konyvismertetesek/konyvek_12/bocskai_istvan/bocskai_istvan_testamentoma.htm (megnyitva: 2013. febr. 28) – a továbbiakban: *Bocskai végrendelete*.

¹⁴ Bocskainak a török koronához való viszonyulása tárgyában ld. pl. Tészelszky Kees: A Bocskai-korona és koronázás mítosza. In: *Confessio* 30/3 (2006), <http://www.reformatus.hu/confessio/2006/3/tema6.htm>.

¹⁵ *Bocskai végrendelete*.

mód szerént, adják magokat. Mely dologról, ha valaha hittel való konföderáció közöttök lehet, felette igen javalljuk.”¹⁶

Az üzenet világos: noha a nemzet jelenleg három hazában él – NB: a török hódoltsági területek, illetve a Habsburg-uralom alatti nyugati részek állapotát, lakosai jogállását tekintve jó ideig Erdély volt a tulajdonképpeni Magyarország! – ezt a helyzetet Bocskai szerint nem szabad véglegesnek tartani. A részekre szabdalts országban élők ne feledkezzenek meg együvé tartozásukról: semmilyen külső befolyásnak ne engedjenek, amely őket egymás ellen uszítaná.¹⁷ Magyarán: pusztán amiatt, hogy határok választják el őket, ne tekintsék magukat egymástól különállóknak. Bocskai pontosan tudta, hogy korának politikai status quo-ja milyen óriási veszélyekkel jár: a szétszakított nemzettestekben akár néhány évtized alatt egymástól egészen elkülönülő közösségi tudatot lehet kialakítani. A közelmúlt tapasztalata alapján elég csupán a 20. században mesterségesen kialakított kelet- és nyugatnémet öntudatra, vagy az anyaországi és az utódállamokbeli magyar népesség közösségi tudatára gondolnunk.

Ahhoz, hogy a politikai szétszakítottságot ne kövesse az egymástól való lelki-szellemi elidegenedés, az adott helyzetet – annak időtartamától függetlenül – ideiglenesnek kell tekinteni. Meddig? Mindaddig, amíg a Magyar Korona „a németnél” van, ugyanis addig az ország is a kezükben van, azaz „őrajtuk forog”. Éppen ezért – a jelen status quo kényszere miatt – „szükséges egy magyar fejedelmet Erdélyben fenntartani”, hogy a többieknek – ti. a Habsburg, illetve a török iga alattiaknak – oltalmára lehessen. A szükség tehát azt kívánja, hogy egy időre Erdély töltsse be a magyar királyság szerepét. Ez az ideiglenes állapot viszont rögtön megszűnik, mihelyst „a Magyar Korona Magyarországon magyar kezéhez kelne”, azaz miután a nemzet megerősödhet annyira, hogy magának nemzeti királyt válasszon. A Szent Korona szerepének ez az ismételt kihangsúlyozása félreérthetetlen. Bocskai tudatosan nyomatékosít: a kényszerű különélés kötelező módon akkor szűnik meg, ha a nemzet a saját koronáját önnön hazájába visszahozva, nemzeti királyt koronáz. A fejedelem pontosan tudja, hogy mióta 1551-ben Izabella királyné – a királyfinak született, magyar királyné II. János néven megválasztott első erdélyi fejedelem, az egyetlen unitárius magyar uralkodó, János Zsigmond édesanyja – a Szent Koronát a kolozsvári Szent Mihály templomban átadta I. Ferdinánd megbízottainak,¹⁸ az ország valóban gazdátlaná vált.

Bethlen Farkas (1639–1679) későbbi történetíró *Historia de rebus Transsylvanicis* című művében szerepel Izabellának a Korona átadásakor az erdélyi rendeknek mondott jóslata, miszerint „ezt a koronát többé nem fogjátok véretekéből való,

¹⁶ *Bocskai végrendelete.*

¹⁷ Megjegyzendő, hogy Bocskai a külön országrészekben (a „fejedelemségekben”) végbenő változásokat szintén az ősi választási jog, „a szabad választás szerént” értelmezi.

¹⁸ Ld. Forgách Ferenc: Martinuzzi és Izabella históriája. In: *Erdély öröksége*. I. kötet: *Tündérország*, 88–89.

magatok nemzetbéli fejére rakni”.¹⁹ Ezt az írást Bocskai még nem olvashatta, viszont már 1554-ben megjelent Kolozsváron a szintén református Tinódi Lantos Sebestyén énekeinek gyűjteménye, melynek *Erdéli história* című darabja második részében a szerző így énekl meg a Korona átadását:

Barát²⁰ ez országból az asszont kibeszéllé.

Sietséggel Sebösben²¹ felrakottatá,
Az Maroson által Felvincre szállatá,
Ott asszon kezéből koronát kisúgá,
Kit magyar uraknak asszon kezökben adá.

Sőt bölcsen felelé: „Uruk hallgassátok,
Ihol koronátok, valakinek adgyátok,
Oka én ne légyek, ti jól meglássátok,
Félök, soha többé ezzel sem koronásztok.

Én fiamat néköm mely jó Isten attá,
Ugyanazon Isten hiszem hogy eltartja,
Kit földhöz verétök, mindentek, jól tudgya,
Félök, közzületök ez dolgot sok megbánnya.” [...]

Ott sokáig fekvék koronájért bűvába.
Az erdéli urak gyöltek az templomba,²²
Orgonák zúgának nagy visszavonásba,
Semmi végezés lón az királfí javába.

Sok pénz, sok ajándék őket elhajtotta
Barát szép szavával mind mellé kapcsolta,
Barát el-felvivé asszont Monostorba,
Minden birodalmát adá királ markába.

Több mint fél évszázaddal a fentebb leírt események után Bocskai – aki korábban maga is Habsburg-párti volt – világosan látta, hogy az idegen uralkodók nem a nemzet érdekét tartják szem előtt. A Korona ezidőtájt nem volt az országban: csak Bocskai halála után két évvel, 1608-ban, II. Mátyás koronázása alkalmával került vissza. Abban a pillanatban viszont, amikor a Magyar Korona és nemzet – Bocskai szavai szerint – *egy koronás királyság* alá kerülne, akkor az erdélyiek kötelessége, hogy addigi kiváltságos helyzetükről lemondva, „egyenlő értelemről”, azaz egy akarattal, a nemzettel egyesüljenek. A nemzeti király megválasztásával és a Szent Koronával történő megkoronázásával szűnik meg az önálló erdélyi fejedelemség létjogosultsága: az erdélyiek kötelessége, hogy

¹⁹ Ld. pl. <http://www.szote.u-szeged.hu/rosa/turamozg/honfeml/arpadok5.htm> (megnyitva: 2013. febr. 28).

²⁰ Ti. Martinuzzi Fráter György.

²¹ A Gyulafehérvár melletti Szászsebesen.

²² Ti. a kolozsvári Szent Mihály templomba, a Korona átadására.

azon Korona alá – tehát nem egyszerűen a király alá! – „a régi mód szerént adják magokat”. A Szent Korona nemzetében és országában gondolkodó fejedelem – bámulatos történelmi előrelátással – a nemzet egyesítését *megbízható szövetség* („hittel való konföderáció”) útján tartja megvalósíthatónak.

A történészek zöme szerint a nemzet fogalma 19. századi találmány. A fentiek értelmében ehhez annyit fűzhetünk: igen, amennyiben az adott nép önazonosságát és nemzeti egységét nem tudta valamilyen állandó központi eszméhez kötni. A nyugati társadalmak az egymást követő uralkodók változó személyeihez kötötték az adott *terület egységének* gondolatát. Ehhez képest a Magyar Korona felségterületén Bocskai István már a 17. század elején *magyarul* (!) fogalmazza a *nemzeti egység* gondolatát a Magyar Szent Korona változatlan személye köré. És hogy ezt ő maga mennyire gondolta komolyan, éppen a töröktől kapott másik koronához való viszonyulásából tudhatjuk meg. Ezt a koronát mindössze kétszer említi: először a fent idézett, török általi koronázás szövegkörnyezetében, mely csupán „Isten segítségének” Bocskai életében történő igazolása, mintegy megvalósításainak elismerése. A török korona másodszori említésének a helye is figyelemre méltó, ugyanis nem a végrendelet elvi, a nemzet sorsát tárgyaló részében, hanem a „hagyakozás”, a javak és birodalmak felőli végzések között kap helyet: és itt is csak az erdélyi fejedelemséghez a bécsi béke értelmében hozzátartozó várak felsorolása után. Íme a szöveg:

„A koronát is, kit nekünk török császár adott, hagyjuk az ország tárházában, úgy, hogy fejedelemségről fejedelemségre maradjon, és annak készen tartassék, aki az országnak ura lészen, azzal a köves szablyával együtt, amelyet adott véle.”²³

A szöveg ismét önmagáért beszél: noha a fejedelem tulajdonában ez az egyetlen korona van – a másikat, a Szent Koronát pedig nem is remélheti –, mégis pontosan tudja, hogy ehhez a török koronához semmilyen nemzeti gondolatot, összetartozásra utaló buzdítást vagy országegyesítő tervet nem fűzhet. Ez a török korona – komoly anyagi értéke ellenére – valóban csak kincstárba helyezendő ajándék: nem szimbólum, és nem is válhat azzá. Sapienti sat.

Révay Péter, a koronatanú

Révay Péter, Turóc vármegye főispánja, az 1608-ban megválasztott koronaörök egyike, aki idős kora ellenére 1622-ig – a nikolsburgi békekötéssel befejeződő Bethlen Gábor-féle szabadságharc idejét is beleértve – makulátlan becsülettel töltötte be feladatát,²⁴ 1613-ban megjelentette a Magyar Szent Koronáról szóló első könyvet.²⁵ Páratlan értékű munkája több szempontból is *koronatanúvá*

²³ *Bocskai végrendelete.*

²⁴ Tulajdonképpen a Korona mellett halt meg 54 éves korában.

²⁵ Ld. Révay Péter: *De Sacrae Coronae regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna, annos ultra DC clarissimae brevis commentarius.* Augsбург 1613. A magyar fordítás címe: Révay Péter Turóc vármegye

avatja őt. Tőle tudjuk, hogy a Korona hátsó részén lévő Dukász Mihály császár képe helyén²⁶ 1613-ban még Mária képe állt:

„A [Korona] kerületének homlokzati részén almát [*vagy*: gyümölcsöt] tartó Üdvözítőnk képmása van, az ellenkező oldalon pedig az isteni [*vagy*: szent] Szűzanyáé.”²⁷

A Koronát a sok utaztatás miatt talán minden elődjénél leggyakrabban látó koronaőr tanúbizonysága perdöntő. Jelen témánk szempontjából viszont az sem mellékes, hogy Révay Péter reformátusként hogyan viszonyult a Magyar Szent Koronához. Már a mű bevezetésében megjegyzi, hogy „a Szent Korona szentsége iránt érzett páratlan áhítata és tisztelete miatt” művét magának szerette volna megtartani.²⁸ Ugyanott írja, hogy mi a Koronát „a történeti igazságtól indítva [*veritate historica coacti*]” nevezzük szentnek, angyalinak és apostolinak. Művének célját és értelmét a következőkben határozza meg:

„Azt akarom tehát, hogy nemzetünk számára szent áldozat [*sacrum*] legyen ez, mind az elmúlt események emlékezetének ápolására, mind azért, hogy a jelen és a múlt összevetése révén gondoskodni tudjunk jövőnk biztonságáról, s egyúttal más nemzetek is világosan megérthessék, mely okból állítjuk és hisszük mi magyarok Koronánk szentségét [*religionem*]. [...] A rossz nyelvek ellen számomra elegendő védelem a Szent Korona felsége és szentsége [*maiestate et religione Sacrae Coronae*].”²⁹

A Korona szempontjából fontos történelmi események bemutatása során kiderül, hogy annak szentsége és hatalma nem alkalmi vagy esetleges. Így pl. Révay értelmezése szerint I. András királyunk 1051-ben „a Korona szentségével [*religione*] győzte le III. Henrik császárt”.³⁰ László hercegnek a mogyoródi csata előtti látomásáról – mely szerint az angyal az égből hozott Koronát Géza fejére tette – szerzőnk a következőket írja:

gyei főispán rövid emlékirata Magyarország több mint 600 éve tündöklő Szent Koronájának eredetéről, jeles és győzedelmes voltáról, sorsáról. In: Katona Tamás (szerk.): *A korona kilenc évszázada*. Kulcsár Péter fordítása. Európa Könyvkiadó, Budapest 1979, 296–358. (A továbbiakban: *A korona kilenc évszázada*.) A mű latin szövegét az alábbi kiadás lapszámai alapján idézzük: *Commentarius Petri de Rewa Comitis Comitatus de Turóc, de Sacra Regni Hungariae Corona ad nostra usque tempora continuatus*. Kolozsvár 1735. (A továbbiakban: Révay: *Commentarius*.)

²⁶ Jelen tanulmány keretei közt nem térhetünk ki a képcserék tárgyalására. További eligazításként ld. pl. Pap Gábor: *Angyali korona, szent csillag* című írásának erre vonatkozó megállapításait, in: <http://www.mariaorszaga.hu/index.php?menu=bovebben&tipus=tortenelem&kod=257&kat=5> (megnyitva: 2013. febr. 28).

²⁷ Vö. *A korona kilenc évszázada*, 343 (a fordítást a latin eredetihez igazítottam – PKI); Révay: *Commentarius*, 77.: „In ipsa vero circumferentia fronte recta, imago Salvatoris nostri pomum tenentis; ex adverso Divae Matris Virginis.”

²⁸ *A korona kilenc évszázada*, 299.; Révay: *Commentarius. Auctor ad lectorem*.

²⁹ *A korona kilenc évszázada*, 300.

³⁰ Uo. 306.; Révay: *Commentarius*, 16.

„Mi lehet, könyörgök, ékesszólóbb érv a Korona isteni volta mellett, mint az, hogy a mennyei gondviselés, a királyok jámborsága és az ország boldogsága egyesül benne?”³¹

A szerző összehasonlítja az 1203-as Dráva-parti jelenetet – mikor Imre király egymagában, a Szent Koronával a fején, átsétált öccse, a későbbi II. András hadi táborába, és így elmaradt a testvérharc – azzal, amikor 1105-ben IV. Henriket fia, V. Henrik lemondásra kényszerítette. Imre esetében a Korona tisztelete megtette hatását: II. András vitézei egy ujjal sem nyúltak hozzá. Henriket viszont nem védte meg saját koronája: őt teljes uralkodói díszben, trónján ülve támadták meg saját főpapjai, és megfosztották koronájától. Révay Péter szerint:

„Nem könnyen tudom eldönteni, honnan a nagy különbség e két tett és példa között: alighanem Koronánk szentségéből [*religione*] és tiszteletéből [*veneratione*]; a király tőle nyeri felségét, miatta tartjuk szentségesnek [*sacro-sanctum*] és sérthetetlennek [*inviolatum*].”³²

Tehát nem a király személye kölcsönöz tekintélyt a koronának, hanem megfordítva: a Korona önmagában való szentsége hárul át a megkoronázott királyra. A magyar alattvaló számára így a király személye a Koronának köszönhetően szentséges és sérthetetlen. A Korona mind a király, mind a nemzet fölött áll. Révay nem véletlenül idézi éppen itt Garai Miklós egykori nádor (1402–1433) szavajárását, miszerint „a szent felségjelvényvel koronázott királyt, még ha valami otromba vadállat volna is, súlyos bűn nélkül nem lehet megsérteni”.³³ A Korona tekintélyét jelzi, hogy a koronázás szinte fontosabb a választásnál:

„Tanúnak hívom azokat, akár hazaiak, akár idegenek, akik messziről meglátták e felségjelvényt [*diadema istud*], mondják meg őszintén, nem fogja-e el őket valami páratlan tisztelet [*singularis quaedam veneratio*] iránta. Elsősorban pedig a mieink érzik ezt, akik tudják, hogy ezt a Koronát isteni kinyilatkoztatás és angyali jog [*divina revelatione et angeli iussu*] folytán Magyarország első királya, Szent István szerezte meg, és azt vallják, hogy nemcsak a királyi homlok ékességéül és fenségére kell megőrizni, hanem sokkal inkább azért, hogy a magyarok számára örök jelképe és emlékezete legyen a megismert és felvett keresztyén igazságnak. Ezért sajátos tisztelettel övezik [*peculiaris cultu venerantur*], szentségnek tekintik [*pro sacra reputant*], és nem tudom, erősebben vonzza-e a mágnes a vasat, mint ahogyan e Korona titokzatos hatalmával [*occulta quaedam sua vi*], mágneses erejével [*magneticaque virtute*] vonzza és kiváltja a ragaszkodást és tiszteletet [*ad sui studium et observantiam ducit*]. [...] Hozzáteszem, hogy mivel hazánkban a választásnál majdnem többet

³¹ *A korona kilenc évszázada*, 307.; Révay: *Commentarius*, 19.: „Quod obsecro illustrius divinitatis Coronae argumentum, ubi coelestis providentia, pietas regum, ac regni felicitas concurrunt?”

³² *A korona kilenc évszázada*, 311–313.; Révay: *Commentarius*, 24–25.

³³ *A korona kilenc évszázada*, 313.; Révay: *Commentarius*, 25.: „Coronatum sacro diademate regem, vel si bellua foret, nunquam sine magno laedi posse scelere.”

ér a koronázás [*Electione plus pene valeat Coronatio*], amit nem lehet mással jogszerűen végrehajtani, csak a Szent Koronával, őrzésére még nagyobb gondot és buzgalmat fordítanak.”³⁴

A magyar nemzet egyedülálló módon ragaszkodik megkoronázott királyához – még akkor is, ha a koronázás nem a nemzet akaratából történt. Erre kiváló példa V. László története, akit a visegrádi várból ellopott Koronával jogtalanul koronáztak meg, de a várnai csata (1444) után király és korona nélkül maradt ország mégis elfogadta uralkodójának. Mária Terézia némileg hasonló történetét – a „vitam et sanguinem” híres epizódját – 1831-ben Kölcsey Ferenc *Mária Tberésia* c. versében így örökítette meg:

Sír vala, gyöngé fiát dobogó kebelére szorítván,
S álla borúlt napként Mária népe között.
Sírjon-e, mond a büszke magyar, fejedelme magyarnak?
Sírjon-e, kit nagy nép szent koronája födez?
S lángjai közt nem kérd ő múltkori sérvet, ölö kint;
Halni rohan, küzd, győz; s Mária védve vagyon.

A magyar királykoronázásnak más országok szokásaival szembeni egyedül-lóságát, beavatás- és felszentelés-jellegét hangsúlyozó Révay Péter az alattvalók által törvényesen elismert, noha megkoronázatlan német-római császárok példáinak egész sorával igazolja, hogy az, ami az idegen nemzetek szemében pusztaság, a magyaroknál megkerülhetetlen feltétel:

„Magyarországon viszont még ha minden rend egyetértésével és szavazatával kiáltják is ki a királyt, és az ország kormányát dicsőségesen tartja is, ha ezzel az ősi Koronával fel nem ékesítik és meg nem szentelik [*redimitus et consecratus fuerit*], minden engedélye, adománya, kiváltságlevele értéktelen, semmis, és méltán tartják csak kormányzóknak [*interreges*].”³⁵

A korona hűséges őre, miután a történelmi részben ódai hangon, egyes szám második személyben beszélt a tatárjárást Isten gondviselése folytán túlélő valóban „apostoli” és „diadalmas Koronához”,³⁶ a koronázás jelentőségének kiemelésével együtt a Szent Koronának a magyar közjogból is jól ismert személy-jellegét hangsúlyozza, aki minden jog forrása:

„Bizony, úgy vélik, hogy Magyarország királyai méltóságuk teljét, dicsőségüket a Szent Koronától kérik és kapják, neki tulajdonítják az üdvös és hasznos törvények kibocsátását, a fölöslegesek eltörlését. A Koronát mintegy a törvények törvényének [*legem legum*] tekintik, a magyarok neki szoktak fizetni büntetést és váltságdíjat, neki tesznek ünnepélyes esküt, neki hagynak és ígérnek egyházi és világi örökségeket, neki adják vissza

³⁴ *A korona kilenc évszázada*, 329–330.; Révay: *Commentarius*, 52–53.

³⁵ *A korona kilenc évszázada*, 331.; Révay: *Commentarius*, 54.

³⁶ Ld. *A korona kilenc évszázada*, 315.; Révay: *Commentarius*, 27–28.

minden vagyonukat, mint valami forrásnak [*tanquam ad fontem*], melyből minden ered, ezért számos várat és a szabad királyi városokat a Szent Korona tulajdonának/javainak [*bona Sacrae Coronae*] nevezik. Szentül megtartják a törvényt [*sanctam et inviolatam obtinent legem*], hogy ezeket sem magának a királynak, sem bárki más halandónak [*nec regi ipsi, nec cuiquam alii mortalium*] nem szabad más hasznára vagy javára fordítani [*ad alium usum fructumque conferre*], vagy – ahogy mi mondjuk – elidegeníteni [*abalienare*].³⁷

A magyar jogban tényleg személynek és nem tárgynak tételeződő Korona valóban a törvények törvénye, minden jog forrása, és az ország egyedüli birtokeosa. A Korona kizárólagos jogán alapuló államrend egyértelműen a király és minden más halandó fölött áll: ebben az értelemben csak a Korona halhatatlan, akinek a tulajdonát így semmilyen módon elidegeníteni nem lehet. A magyar jogfolytonosságot tehát a Korona és nem az uralkodó dinasztia képviseli. Az időszakos emberi szövetségeknek – köztük akár az Európai Uniónak – a magyar föld elidegeníthetőségére vonatkozó elvárásait ezen a ponton írja fölül a Szent Korona felsőbbrendű, szakrális joga. Révay annyira komolyan vette a halandók mulandó követeléseit felülmúló ezen előjogot, hogy egyenesen így fogalmazott:

„[A Koronának] végül is akkora ereje van, hogy aki megsérteni szándékozik, nemcsak felségsértésben bűnös, hanem a vallás és az istenség ellen is vétkezik.”³⁸

A fentieket természetesen meg lehet mosolyogni. A történelmi tapasztalat azonban igazolja, hogy a pusztán emberi közmegegyezésen, az ész mindenhatóságán alapuló társadalmi- és államrend csupán ideig-óráig áll fenn, míg a halandók világán túli, magasabb erkölcsi világrendre, transzcendens hatalomra hivatkozó, illetve abból eredeztetett jogrendek sokkal nagyobb tekintéllyel rendelkeznek. Még a legszekularizáltabbnak mondható jelenkori Európa polgáraival sem lehetett megszavaztatni az eleve „istentelenre”, azaz Isten nélkülire formált, önnön keresztyén gyökereit megtagadó új európai alkotmányt. Számunkra változatlanul a Szent Korona képviseli az isteni rendelkezésen alapuló erkölcsi- és jogrendet. Ez a Korona jogot őriz, nem jogot oroz: így nem is alkuzik. Ahogy Révay Péter fogalmaz:

„A királyság és a csatolt részek határai között nem maradhat meg más korona, mint ahogy az ég vagy ez a világ sem tűr meg más Napot.”³⁹

³⁷ *A korona kilenc évszázada*, 331.; Révay: *Commentarius*, 55–56.

³⁸ *A korona kilenc évszázada*, 331.; Révay: *Commentarius*, 56.: „Denique tanta vis eius est, ut non modo in legem maiestatis peccet, qui illam laedere praesumat, sed in ipsam Religionem et Divinitatem delinquat.”

³⁹ *A korona kilenc évszázada*, 332.; Révay: *Commentarius*, 56–57.: „Neque intra ambitum Regni Partiumque annexarum, sicut coelum, vel mundus hic alterum Solem; aliam coronam tolerare potest.”

A koronaőr szerint magyar királyi jelvényként nincs létjogosultsága Bocskai István töröktől kapott koronájának. Véleménye tökéletesen egyezik a fejedelem végrendeletével: az idegen fejéket egyenesen „török szolgálatból származó koronának [*ministerium Turcico delata corona*]” nevezi, melyet nem minden irónia nélkül „elbocsát és elbúcsúztat”.⁴⁰ Az idegen koronáról Arany János is ugyanígy ír 1847-ben, a *Murány ostroma* második szakaszában:

Tévedésen kezdte Szécsi György a pályát,
Bocskainak tartá hajdan koronáját,
De megbánta vétkét s hódolva megtére
Törvényes királya igaz hűségére.

Szintén Arany fogalmazza meg *A Zrínyiász népies kidolgozása* első énekében, hogy a Korona birtoklásáért folyó harc az ország feletti hatalomért való küzdelmet is jelenti. A hiányzó nemzeti egyetértés és szeretet – melynek megőrzésére Révay számtalanszor figyelmeztet – pedig nemcsak a török veszélyt hátríthatná el, hanem elősegítené a Mohács után hanyatlóban lévő „fényes korona” felemelkedését is. Arany a következő mondatokat adja a mohácsi győztes, Szolimán szájába:

A magyarok ezek, kik fej nélkül vannak.
Mint a törött hajó, széltől úgy hányatnak.
Mióta elvém életét Lajosnak,
Sokan koronáért most is vonakodnak.

Igaz, nem tagadom, ha egyesség volna
Köztök, bizony nekünk nagy gondokat adna
Az egynéhány magyar, és megcsorbítaná,
Fényes koronánkat talán megrontaná.

De Isten ostora szállt mostan reájok,
Fösvénység, gyűlölség uralkodik rajtok,
Nincs szeretet köztök, sem okos tanácsok,
Kiért esőben van fényes koronájok.

Révay Péter Buda elfoglalásának és a Korona törökök általi megkaparintásának, majd Szapolyai özvegyéhez, Izabellához történt visszakerülésének kapcsán mondja, hogy az Isten által „nekünk kinyilatkoztatott és adott [*nobis revelata et data*]” Szent Korona⁴¹ „a mindenható Isten védnöksége alatt [*in tutela praepotentis Dei*] áll”, és „nincs fölötte hatalma semmi ellenségnek”.⁴² A hívő református koronaőr nem búslakodik a három részre szakadt ország sorsán; ehelyett nemzetének jövőjét közvetlenül kapcsolja a Koronához: „ha ez [ti. a Korona]

⁴⁰ *A korona kilenc évszázada*, 332.; Révay: *Commentarius*, 57.

⁴¹ *A korona kilenc évszázada*, 338.; Révay: *Commentarius*, 67.

⁴² *A korona kilenc évszázada*, 339.; Révay: *Commentarius*, 70.

sértetlen és diadalmas, akkor a haza is épségben marad, csak kitartsunk az ősi, apostoli vallásban”.⁴³

Révay művének végeztével, a záró imádság előtt „vitéz magyar honfitársaihoz” fordul, és arra kéri őket, hogy a Koronát megbecsülve, lelkiismeretesen őrizték itthon, és mindenkor egyetértésre törekedve kerüljék a belső viszályokat. A mű a koronaőr megható imájával zárul, melyben arra kéri a Koronát adó Istent, hogy ha Magyarország sorsa rosszra fordulna, tartsa meg biztonságban a nemzet eme kincsét. Az utolsó mondat a mégoly becses földi koronáról a Jel 2,10-ben szereplő örök élet koronájára irányítja figyelmünket:

„Adományozd meg, kérlek, főnemeseinket állandó egyetértéssel, egész népedet békével és nyugvással, távoztasd el a széthúzást, viszálykodást, irtsd ki a gyűlölséget, irigykedést, és engedd, hogy az elröppenő élet útját bejárva, a neved dicsőségéért roppant fáradozással, szenvedéssel, vérünk ontásával vállalt szolgálatunk díjaként elnyerjük az örök élet ama legszentebb és romolhatatlan koronáját. Ámen.”⁴⁴

Révay Péter hagyatékának és a Koronához való hűségének felbecsülhetetlen értékét már Bethlen Gábor erdélyi református fejedelem is felismerte, akit a beszercebányai országgyűlés 1620. augusztus 25-én magyar királlyá választott. Noha nem koronáztatta meg magát – a török ugyanis nem egyezett volna bele, hogy új országa Erdéllyel egyesüljön, márpedig Erdély nélkül a Kárpát-medence geo-stratégiai védhetetlen –, Bethlen rendkívüli körültekintéssel járt el mind a Korona őreivel, Révay Péterrel és Pálffy Istvánnal folytatott tárgyalások rendjén, mind a Korona tényleges biztonságának megteremtése dolgában.⁴⁵ Ugyanezt tanúsítják Bethlennek Révay Péterhez intézett hivatalos levelei és az azokhoz saját kezűleg írt, személyes hangvételű kiegészítései is.⁴⁶

A Szent Korona és az újkori magyar protestantizmus

Az 1622-es nikolsburgi békekötés értelmében Bethlen lemondott választott magyar királyi címéről, és visszaszolgáltatta a Koronát Ferdinándnak. A későbbi magyar protestáns egyház- és államférfiak, írók, költők – köztük Kazinczy Ferenc, Kölcsey Ferenc, Kossuth Lajos, Arany János, Perényi Zsigmond, Jókai Mór és mások – mindig hűséggel viszonyultak a magyar történelmi alkotmányhoz és a Magyar Szent Korona nemzetegyesítő gondolatához. Közülük Kazinczy a Szent Korona hatéves bécsi tartózkodása utáni 1790-es hazahozatalakor tagja volt a koronaőrségnek is. A Szent Korona eszméje általában nem élte, hanem a közös ügy érdekében tompította a katolikus-protestáns ellentétet is.

⁴³ *A korona kilenc évszázada*, 339.; Révay: *Commentarius*, 70–71.

⁴⁴ *A korona kilenc évszázada*, 358.; Révay: *Commentarius*, 98.

⁴⁵ Ld. pl. Forgách Zsigmond nádor Révay Péter számára 1619. nov. 27-én kiállított bizonyáglevelét. In: *A korona kilenc évszázada*, 375–383 (Polán Hildebrand fordítása).

⁴⁶ Ld. Bethlennek Révayhoz írott három levelét. In: *A korona kilenc évszázada*, 384–394.

Ezt nemcsak Pázmány Péter és Bethlen Gábor, hanem az 1608-as koronázási országgyűlés példáján keresztül figyelhetjük meg: Illésházy István személyében ugyanis ekkor választottak először protestáns főnemest Magyarország nádorává. Nem sokkal később a magyar országgyűlés a koronázási feltételek közé iktatja a Koronának az ország területén belüli őrzését, és előírja, hogy a két koronaőr közül az egyik katolikus, a másik protestáns legyen:

„Tizedik föltétel. Hogy a király őfelsége az ország koronáját, az 1608-ik évi koronázás előtt kelt 4-ik és koronázás után kelt 16-ik cikkelyhez, meg az Ulászló király decretumába foglalt feltételekhez és ugyanezen Ulászló király 1492. évi decretuma 3-ik cikkelyéhez képest semmi okból avagy keresett szín alatt, semmi törekvéssel és mesterkedéssel az országból ki nem viszi és ki nem viteti; hanem az országlakók régi szokása és szabadságai értelmében, bizonyos, a maguk kebeléből, a két vallást követők közül egyértelemmel megválasztott és arra kirendelt világi személyekkel az országban őriztetni.”⁴⁷

A huszadik század magyar államférfiai – felekezetre való tekintet nélkül – szintén ragaszkodtak a Magyar Szent Korona eszméjéhez: közéjük tartozik az utolsó király, a római katolikus IV. Károly, de a református Horthy Miklós is. Noha a két világégés közepette egyiküknek sem sikerült a nemzet hajóját biztos vizekre kormányozni, a Szent Korona és a történelmi magyar alkotmány iránti elkötelezettségük köztudott volt.

A huszadik század össznemzetben gondolkodó nagy református alkotói – köztük Makkai Sándor, a *Magyarok csillaga* és *A táltoskirály* című regények szerzője – szintén nem menekültek a Szent Korona eszméje elől, sőt, akadt köztük olyan is, aki a két világháború között fogalmazta meg legmarkánsabban a Korona és a nemzet összetartozásának, egymásrataltságának gondolatát. A brassyói születésű, református Prohászka Lajos György kultúrfilozófus, pedagógus, az MTA levelező tagja 1936-ban üzenetértékűen időszerűsíti az egyetemes magyar sorsnak és benne a magyar protestantizmusnak a Koronához fűződő kapcsolatát:

„Corpus sacrae coronae [a szent korona teste]. Több ez, mint pusztán organisztikus alkotmányjogi fogalom, mint állami létünk alapelve, ahogy főként Werbőczy megformulázása alapján szoktuk tekinteni: az egész magyarságnak egységes, élő összeforradása ez egy szimbolikus erőben, amelyet úgyszólván önmaga fölé emelt, hogy soha ki ne szakadhasson belőle. [...] Ezzel mentett meg a magyarság a szakrális alapjaiból mindinkább kivetkőző Európa számára több, mint félévezreden át egy középkori szakrális eszmét, amelyet nemcsak élt, hanem fokozatosan fejlesztett és tágított, úgy is mondhatnók: a modern formák számára is rugalmassá tett. Hogy ez

⁴⁷ II. Ferdinánd magyar királlyá koronázásakor kiadott hitlevele (1622. évi 2. törvénycikk, 16. §), in: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=3333> (megnyitva: 2013. febr. 28).

mit jelent, azt különösen ma tudjuk csak kellőképpen méltányolni, amikor a végképpen racionalizálódott Európa úgyszólván minden tagjában vonaglik, és amikor a legmerészebb történeti kísérlet is a középkor szakrális köztöttségéhez valamiképpen hasonló létforma megvalósításán munkálkodik. Ez az a nagy csoda a magyarság életében, amely a szétszóródástól mindig megóvta, de egyben oly lökőerőt is adott maroknyi népünknek, amellyel szemben a modern, nyugati alkotmányjog alapjára helyezkedő ellenfeleink végső eredményben épp oly tehetetlenek voltak, mint régebben a Kelet autokratikus hatalmai. [...] Bizonyosnak tekinthető azonban, hogy a középkor egyetemes vallásos szemléletében osztozva és mégis a maga árvaságát, örök egyedüliségét tapasztalva, a magyar szellem objektivációs iránya is sajátosan befelé, a nemzet felé fordult és ezzel a középkori univerzális jellegű vallásos szimbolika mindinkább ráirányult a nemzet testére és a honi földre, amelyen ez a nemzettest élt, és ezt magát is valósággal szakrális tiszteletben részesítette. Csak ebből a sajátos befelé fordultságból érthető meg, hogy a szentkorona-eszme, mint az állam, mint az egész élő nemzettest szimbóluma, olyan korokban is diadalmasan ellenállt minden támadó törekvésnek, sőt továbbfejlődésre, kitágulásra alkalmasnak bizonyult, amikor maga a magyarság is lelkében már modernné vált, mondhatnók szekularizálódott. Mi sem világítja meg ezt jellemzőbben, mint a magyar kálvinizmus magatartása. Benne újból egyetemes eszme öltött tisztán nemzeti jelleget, mégpedig nem úgy, hogy az átvett nemzeti szellemben alakította – ebben valóban nem volna magyar sajátosság –, hanem inkább, hogy kizárólagosította, úgyszólván kiszakította a vallásos univerzalizmus közösségéből, tehát 'finitizálta'. S ez a kálvinizmus, amely lényegileg minden szakrális immanenciát száműzött, mint 'magyar vallás', épp oly híven ragaszkodott a nemzettestnek ehhez a 'középkori' szakrális felfogásához, mint ahogy később a liberalizmus is az eszmének csupán kereteit tágította, de misztikus alapjaihoz nem nyúlt.⁴⁸

Ami a Szent Koronához való személyes viszonyulást illeti, Prohászka Lajos szinte fájoan időszerű gondolatainál aligha találhatnánk jobb útmutatást a mai protestáns ember számára. Bocskai testamentomi rendelkezésének megszívlelése mellett érdemes odafigyelnünk a múlt század e sok szempontból méltatlanul elfelejtett génuszának, a nemzet lelke avatott ismerőjének múltat, jelent és jövőt egybekötő szavaira:

„Költőinknek és minden nemzeti héroszunknak állandóan visszatérő, búsongó motívuma, hogy a magyarságot a végső elmúlástól mindig csak a csoda tartotta, óvta. Csoda, hogy ellenséges népek gyűrűjébe fogva [...] mégis fennmaradtunk, hogy 'él nemzet e hazán'. [...] Csoda valóban. De ez a csoda itt él közöttünk, nem rejtőzködő csoda, [...] sőt inkább állandó valóság, készenlét, amely a bujdosásra juttatott, már-már távozó magyart a

⁴⁸ Prohászka Lajos: *A vándor és a bujdosó*. Budapest 1936, 118–121.

túlsó partról is visszaszólította, és itt tartja magánál a nap ölelő szeme alatt. Ez a valóság pedig, ez az egzisztenciális csoda a magyar szellemnek, a magyarság életmagatartásának sajátos objektivációja. [...] Ami a magyar szellem minden objektivációjára mélyen jellemző s egyúttal a többi európai kultúráktól sajátosan megkülönbözteti, az a *nemzeti öntudat* és a *vallásosság* egészen magában álló összefonódottsága, kölcsönös egymással átitatottsága. [...] Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy a nemzet fogalma itt nem azonos a modern nacionalizmussal, amely a XIX. század folyamán alakult ki. [...] Amit itt értünk nemzeti öntudaton, az sokkal régebb keletű, úgyszólván a magyarság történetbelépésével egyidejű és elsősorban európai elszigeteltsége, szoros egymásrataltsága élményéből forrott ki. [...] A magyarság nem nemzet-individuumnak, hanem nemzet-közösségnek érzi magát. [...] Vallásossága inkább a kultikus megkötés jegyében, a kegyelemszerűnek áhítózásában alakult ki, mint belefogódzás egy állandó, örökkévaló, feltétlen rendbe, amelynek tagjaként érzi magát, és amely létének normát s ezzel biztonságot nyújt és eloszlatja konfliktusait. Ez a szakrális megkötés pedig egyszersmind a nemzeti integráció kovásza: a kultusz formáiban találunk nemzeti öntudat és vallásosság egymásra. [...] A nemzeti és vallási eszmének ez az összefogódzása valóságos objektivációvá érett ki, itt ennek úgyszólván megfogható, intézményes, szervezeti nyoma van, amely a kultúra egészére kisugárzik és azt egyértelműleg meghatározza: tí. a nemzet teste, a *Corpus Hungaricum* és ennek szimbóluma, a Szent Korona, amely magát a nemzettestet is valósággal szakrális jellegűvé avatja.”⁴⁹

A magyar protestánsok az egyetemes magyar nemzet és a Szent Korona tagjai. Jelen és jövőendő állapotunkban a sokféleségben megmutakozó testvéri egyiséget kell megőriznünk, amely a nemzet megmaradásának és virágzásának egyetlen útja. A Korona nemcsak egymásrataltságunkra, hanem összetartozásunkra és küldetésünkre is figyelmeztet: mivel a trianoni országhatárokon kívül élő magyarságnak gyakorta visszatérő érzése, hogy haza helyett csupán szülőföldje van, a magasban lévő hazát a fölénk emelt Szent Korona eszméjében fedezhetjük fel. Az „égből érkező”, illetve „angyali” és „apostoli”, azaz köztünk mintegy isteni *követségben* járó, sajátos *küldetést* betöltő Korona azonban éppen azért viseli ezeket a címeket, hogy szemünket ne csupán a földiekre irányítsa. Így a hazára vonatkozó üzenete is túlmutat azon, hogy „ez éltetőd, s ha elbukál, hantjával ez takar” – hiszen ez csak a földi haza dimenziója. Ezért kell Révay Péter imáját követve a földin túl a romolhatatlan, mennyei koronára tekintelnünk, hogy minden elbukás vagy kudarc ellenére a „magasban lévő”, senki által el nem idegeníthető, örök hazát is megtaláljuk.

⁴⁹ Prohászka: *A vándor és a bujdosó*, 114–118.